

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ, MSc ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΒΑΪΤΣΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ
ΨΥΧΟΛΟΓΟΣ, PhD ~~ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ~~
ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

Η ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ: ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Περίληψη

Ἡ μελέτη τοῦ ἱστορικοπολιτισμικοῦ πλαισίου μέσα στό ὁποῖο ἔχουν γραφεῖ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας ὅπως ἡ *Πρός Τίτον* Ἐπιστολή μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσει στήν ἀνάδειξη πτυχῶν πού μέχρι σήμερα ἀγνοοῦμε ὡς πρὸς τή σημασία τῶν γραφομένων. Στήν περίπτωση τῆς *Πρός Τίτον* Ἐπιστολῆς ἡ ἀνάγκη ἐγρήγορης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Χριστιανῶν, εἰδικότερα ὡς πρὸς τὰ προσόντα πού πρέπει νά ἔχει ἓνας ἡγέτης τῆς Ἐκκλησίας, μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ μέσα ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῶν βιωμένων κινδύνων πού ἀφοροῦν τόσο ψυχικά τὴν ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἐπαναστατικὴ δράση γιὰ αὐτονομία ὅπως αὐτὴ ἐκφράστηκε στὸν Ρωμαϊκὸ κόσμο ἀπὸ τὴ Βασίλισσα Βοαδίκη καὶ τὴν φυσικὴ καὶ ψυχικὴ καταστολὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Νέρωνα σέ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀσθένειες τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ λοιμὸς τῆς Ρώμης.

Εἰσαγωγή

Ἡ *Πρός Τίτον* Ἐπιστολή εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ 27 βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ μία ἀπὸ τὶς 13 ἐπιστολές τοῦ Ἀπόστολου τῶν Ἐθνῶν. Ὁ χρόνος συγγραφῆς θεωρεῖται ὅτι ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ 63 μ.Χ ἕως 64 μ.Χ.¹, ἐνῶ ἄλλοι ἐρευνητές ἔχουν

¹ Βλ. γιὰ ἓναν πλήρη χρονολογικὸ πίνακα τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης Ἰ. Καραβιδόπουλος, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*. Ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 391.

υποστηρίζει άλλες χρονολογίες που κυμαίνονται από τό 64 μ.Χ. έως τό 66 μ.Χ.² Ἡ Πρὸς Τίτον Ἐπιστολή περιλαμβάνει τρία κεφάλαια καί 46 στίχους³. Τόπος συγγραφῆς εἶναι ἡ Μακεδονία. Ἀπό τό 1703 ἡ ἐπιστολή Πρὸς Τίτον ὀνομάστηκε *ποιμαντορική*, διότι εἶναι γραμμένη γιά ποιμένα⁴. Ἡ ἐπιστολή ὀνομάζεται καί τό *Δίκαιο* (Κανονικό) τοῦ Ἀποστόλου Παύλου⁵. Ὁ Παῦλος ἐνδιαφέρεται γιά τοὺς πιστοὺς καί ὁδηγεῖ πνευματικά τὸν ἡγέτη τῆς Κρήτης ὅπου καί ἔχει τοποθετήσει. Οἱ πειρασμοὶ εἶναι πολλοὶ καί οἱ αἵρέσεις τὴν περίοδο αὐτὴ πολλές. Στὶς Πράξεις δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιά τὸν Τίτο. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μᾶς ἐνημερώνει ὅτι κατὰγεται ἀπὸ οἰκογένεια ἐθνικῶν. Ἀκόμη δὲν εἶναι περιτετμημένος, βρίσκεται μαζί μέ τὸν Παῦλο καί τὸν Βαρνάβα στὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο, ἡρεμεῖ τὴν κατάστασι ἀνάμεσα στὸν Παῦλο καί τοὺς κατοικοὺς τῆς Κορίνθου ὅπως ἀναφέρονται στοὺς Πρὸς Κορινθίους. Βοηθαί στὸν ἔρᾶνο γιά τοὺς πιστοὺς τῶν Ἱεροσολύμων. Στὴν τέταρτη ἱεραποστολὴ τοῦ ὁ Παῦλος τὸν καθιστᾷ ἐπίσκοπο Κρήτης. Στὴ δεύτερη περίοδο φυλάκισης τοῦ Παύλου εἶναι ἴσως μαζί του στὴ Ρώμη καί φεύγει γιά τὴ Δαλματία. Ὁ Παῦλος τοποθετεῖ τὸν Τίτο στὴν Κρήτη μέ ἐλπίδα νὰ συνεφέρει τὸν τόπο καί νὰ τὸν ὁδηγήσει στὴν σωτήρια Ὁδὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἀριθμεῖ τὰ χαρισματικὰ προσόντα τῶν πρεσβυτέρων καί ἀναφέρει τίς ψεύτικες διδασκαλίαι τῶν αἵρετικῶν διδασκάλων τῆς γνωστικῆς Φιλοσοφίας μέ Ἰουδαϊκὰ ἀσκητικὰ χαρακτηριστὰ περιεχόμενο, ποὺ προσεγγίζει τὴν φιλοσοφία τῶν αἵρετικῶν Κολοσσῶν. Τονίζει τίς ἀρετὲς π.χ. τῶν δούλων, τῶν νέων καί τονίζει στὸν Τίτο νὰ προσπαθεῖ γιά τοὺς πιστοὺς νὰ τοὺς ὑπενθυμίζει νὰ ἔχουν ζωὴ ποὺ νὰ τοὺς ἀκολουθεῖ ἡ ἀγάπη καί αὐτὸ νὰ φαίνεται καί στὶς πράξεις τοὺς καί νὰ μὴν συζητοῦν καί χάνουν τὸν χρόνο τοὺς μέ ἀνοῦσια καθημερινὰ θέματα⁶.

Ἡ χρονικὴ περίοδος ἀπὸ τό 61 μ.Χ. έως τό 66 μ.Χ. θεωρεῖται ὡς μία περίοδος μεγάλων ἀναταραχῶν, ζωῆς χωρὶς ὅρια καί ἥθος, ἀγριότητις καί διαπλοκῆς. Ἡ γέννησι τοῦ Γνωστικισμοῦ τὸν 2ο αἰῶνα, καθὼς ἡ μεταποστολικὴ ἐποχὴ, εἶναι μία πρόκλησι γιά τὸν Παῦλο, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στό τέλος τῆς ζωῆς του. Οἱ κίνδυνοι τῶν πιστῶν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι πολλοί, ἀλλὰ καί οἱ ἀπολαύσεις

² C. W. Votaw (1896). The Epistles of Paul to Timothy and Titus. *The Biblical World*, 7(2), 130-138.

³ Βλ. Καραβιδόπουλος, σ. 391.

⁴ Π. Κ. Χρήστου (1955). Ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ Κρήτης ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. *Κρητικὰ Χρονικά*, σ. 281.

⁵ Βλ. Καραβιδόπουλος, σ. 301.

⁶ A. J. Malherbe (2004). Paraenesis in the Epistle to Titus. *Early Christian paranesis in context*, 297-317.

πολλές καί τριγύρω τους. Ὁ δρόμος τῆς σωτηρίας δύσκολος καί ἡ πίστι πολλές φορές χάνεται μπροστά στό συμφέρον καί τόν φόβο τοῦ θανάτου⁷. Ἡ Δευτέρα παρουσία προβληματίζει τούς πιστούς ὅπως βλέπουμε καί στίς ἐπιστολές *Πρός Θεσσαλονικεῖς*. Ἡ ὁκνηρία καί ἡ ἀνεμελιά πρωταγωνιστοῦν, καθώς καί ὁ μὴ ἠθικός τρόπος ζωῆς τῶν πιστῶν, μέ τόν ἀγοραῖο ἔρωτα νά τούς περικυκλώνει. Εἰδικά στή Ρώμη ἐπικρατεῖ ἕνα χάος. Τό μῖσος πρὸς τὴν χριστιανικὴ πίστι εἶναι τεράστιο. Ὁ φόβος τοῦ ἀργοῦ θανάτου τῆς ἀρχαίας πίστεως μέ τούς βάνανους θεοὺς καί ἡ μετριοπαθὴς συμπεριφορὰ πρὸς κάτι τό νέο καί συνεπῶς ἄγνωστο τροφοδοτεῖ μεγάλους κινδύνους καί ἄγχος στὴν καθημερινή ζωὴ στὴν Ρώμη.

Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν πραγματικότητα ἀποτελεῖ ἕνα πεδίο μελέτης, καθὼς ἱστορικὰ γεγονότα καί πρόσωπα τῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι ἐπηρεάζουν τό εὐρύτερο πλαίσιο τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν αὐτοκρατορία καί, συνεπῶς, καί τὴν συγγραφὴ τῆς ἐπιστολῆς, καθὼς καί τὴν πρόσληψή της ἀπὸ τό κοινό. Τρεῖς εἶναι οἱ σπουδαιότερες ἐπιδράσεις πού ἔχουν βρεθεῖ μέ βάση τίς ἱστορικὲς καταγραφές (θυμίζοντάς μας τίς σημερινές φυσικὲς καταστροφές, τοὺς πολέμους καί τίς ἐπιδημίες), τίς ὁποῖες θὰ παρουσιάσουμε στὴν παρούσα μελέτη: 1) ὁ ἀγώνας γιὰ ἐλευθερία (σωματικὴ καί ψυχικὴ) τῆς Βασίλισσας Βοαδίκειας, 2) ἡ φυσικὴ καί ψυχικὴ καταστολὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Νέρωνα μέ χαρακτηριστικὸ γεγονός τί φωτιά τῆς Ρώμης καί 3) ἡ ὑπαρξὴ μεταδοτικῶν ἀσθενειῶν, ὅπως ὁ καταστροφικὸς λοιμὸς τῆς Ρώμης.

Βασίλισσα Βοαδίκεια ἢ «Μπουτίνκα»:

Ἡ γενναία ἐπαναστάτρια κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας

Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς περιόδου, σέ πολλά περιστατικά, πρωταγωνιστεῖ ὁ ἀκόλαστος αὐτοκράτορας Νέρων. Ξεκινώντας τό 61 μ.Χ. ἔχουμε τὴν ἐπιθετικὴ συμπεριφορὰ τῶν Ρωμαίων πρὸς μία γυναῖκα, γεννημένη περίπου τό 30 μ.Χ. στὴν σημερινή Ἀνατολική Βρετανία. Ἡ Βοαδίκεια ἢ ἀλλιῶς Μπουτίνκα, Βασίλισσα τῶν Ἰκενίων, Κελτικοῦ φύλου τῆς Ἀρχαίας Βρετανίας, σύζυγος τοῦ Πρασούταγου, ὑποτελῆ στοὺς Ρωμαίους, ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του. Λόγῳ τοῦ φόβου τοῦ Νέρωνα, πού κατεῖχε τὴν μισή περιουσία τοῦ Πρασούταγου, σύμφωνα μέ τὴν διαθήκη πού ἄφησε, ὅτι ἡ Μπουτίνκα θὰ προσπαθῇ νά τὴν πάρει ὅλη γιὰ τίς κόρες της (τὴν ἄλλη μισή περι-

⁷ G. E. M. de Ste (1964), «Why Were the Early Christians Persecuted? A Rejoinder», *Past and Present*, σσ. 28-33.

ουσία τήν ἄφησε στίς κόρες του), ὁ αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης διέταξε νά εἰσβάλουν στήν Ἀρχαία Βρετανία. Ἀκόμη, θεωροῦσε ὁ Νέρωνας ὅτι ἡ φύση τῆς γυναίκας εἶναι ἀδύνατη καί γιὰ αὐτό δέν μπορεῖ νά διοικήσει μία χώρα. Ἡ Μπουτίνκα ἠγήθηκε καί ἐπαναστάτησε μαζί μέ τούς Τρινοβάντες κατὰ τοῦ Ρωμαίου διοικητῆ Γαίου Σουπτώνιου Παυλίνου. Τό Καμουλόδουνον, ἡ παλιά πρωτεύουσα τῶν Τρινοβάντων (στίς μέρες μας Κόλτσεστερ), ἦταν ἡ Ρωμαϊκή ἀποικία τήν ὁποία ἰσοπέδωσαν (Ἰκενίτες μαζί μέ Τρινοβάντες)⁸. Στή συνέχεια κατέκτησε τό Λονδίνιο (σήμερα Λονδίνο) καί τό Βερουλάμιον (σήμερα κοντά στό Σέντ' Ἀλμπανς). Ἡ μάχη στήν Ὁδό Βάτλινγκ ἦταν καθοριστική. Ὁ Σουπτώνιος νίκησε τούς ἐξεγερμένους. Ἡ Μπουτίνκα ἐπαναστάτησε μέχρι τέλος καί τό πλήρωσε μέ τήν ζωή της. Τήν μαστίγωσαν, συμπεριφέρθηκαν στούς συγγενεῖς της σάν δούλους, βίασαν τίς κόρες της, ἔκλειψαν τήν παρουσία τῶν Ἰκενῶν πολέμαρχων. Ὁ Νέρωνας δέν τίμησε τόν Σουπτώνιο, ἀλλά τόν ἀπομάκρυνε μαζί μέ τά στρατεύματα του ἀπό τήν Ἀρχαία Βρετανία γιὰ νά μὴν προκαλέσει τόν θυμό των Κελτῶν, διατηρῶντας τόν ἀπόλυτο ἔλεγχο τῆς περιοχῆς. Σύμφωνα μέ τά λεγόμενα τοῦ Τάκιτου, ἡ Μπουτίνκα αὐτοκτόνησε, μὴν ἀντέχοντας τήν ἥττα της. Κατά τόν Δίωνα Κάσσιο, ἀρρώστησε βαριά καί πέθανε. Δέν γνωρίζουμε τί ἀπέγιναν οἱ κόρες της, ἀλλά οὔτε καί τό σημεῖο ὅπου ἔχει ταφεῖ, καθιστώντάς την ἓνα μῦθο ἀπό ὅπου ἐμπνεύστηκαν οἱ Βασιλισσες Ἐλισάβετ Α΄ καί ἡ Βικτώρια. Σέ πρώτη φάση, βλέπουμε ὅτι τήν συγκεκριμένη χρονική στιγμή οἱ Ρωμαῖοι δέν σέβονταν τίς γυναῖκες, παρ' ὅλο πού ὑπῆρχαν γυνακεῖες θεότητες σέ διάφορους λαούς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἀλλά καί στήν εὐρύτερη γεωγραφική περιοχὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀντίθετα, ὁ νεοσύστατος Χριστιανισμός σεβόταν ἀπὸ τήν ἀρχὴ τήν γυναικεῖα φύση (π.χ. Παναγία, Διακόνισσες) μέ κάποιες ἀποκλίσεις (Εὐα σέ κάποιο βαθμό, μὴ ὑπαρξὴν γυναικῶν σέ ἀποφάσεις Οἰκουμενικῶν Συνόδων). Σέ πολλές περιπτώσεις οἱ γυναῖκες εἶχαν τήν τύχη ἑνὸς δούλου⁹.

Ἡ μεγάλη πυρκαγιά τῆς αἰώνιας πόλης τό 64 μ.Χ. ὡς ἡ αἰτία τοῦ πρώτου μεγάλου διωγμοῦ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τόν Νέρωνα

Ὁ Νέρωνας ἦταν Αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης τήν χρονικὴ περίοδο μεταξύ τοῦ 54 ἕως τό 68 μ.Χ., χαρακτηριζόμενος ἀπὸ πολλοὺς ἱστορικοὺς ὡς μισότρελος,

⁸ J. Mikalachki, *The legacy of Boadicea: gender and nation in early Modern England*, Routledge, 2014.

⁹ A. Fraser, *Warrior queens*, Hachette UK, 2011.

πυρομανής καί ένας από τούς πιό διαβόητους διώκτες τών Χριστιανών. Πολλοί χριστιανοί τόν ανέφεραν ότι είναι ό ίδιος ό αντίχριστος. Ή πυρκαγιά πού ξέσπασε θεωρήθηκε από πολλούς ιστορικούς ως τό πιό σημαντικό γεγονός του 1ου αιώνα καί συνδέεται μέ τόν άκραίο διωγμό τής πίστης τών πρώτων χριστιανών. Εικάζεται ότι αϊτιος τής πυρκαγιάς είναι ό ίδιος ό Νέρων. Βέβαια, άκόμη καί άν ισχύει, δέν θά μπορούσε νά επιβεβαιωθεί πλήρως καί χωρίς φόβους άκόμη καί γιά τήν ίδια τους τήν ζωή τών ιστορικών τής έποχής. Ή πυρκαγιά, πού διήρκησε έξι μέρες, ήταν τρομακτική. Όλα ξεκίνησαν τήν νύχτα τής 18ης Ίουλίου πρós ξημερώματα 19ης Ίουλίου. Όλα δείχνουν ότι είχε πολύ δυνατό άνεμο καί ξεκίνησε σέ κεντρικό σημείο τής Ρώμης σέ καταστήματα πού είχαν εύφλεκτα ύλικά, στό Circus Maximus. Όλα ξεκίνησαν από τήν πύλη Καπίνη πρós τό σημείο του μεγάλου άμφιθεάτρου, πού ήταν ή συνέχεια του Παλατίνου λόφου καί τό Καίλιον. Ή φωτιά εξαπλώθηκε μέ ταχύ ρυθμό, λόγω τών εύφλεκτων ύλικών, καί έκαψε τά πάντα στό πέρασμά της¹⁰. Τό Παλατίνο περικυκλώθηκε από φωτιά καί κάηκαν στή συνέχεια ναοί, όπως παραδείγματος χάριν τής Άγοράς, του Ήρακλή, τίς Καρίνες μέ άποκορύφωμα στους λόφους ενός ναού του Δία. Άν καί περιορίστηκε σέ ένα βαθμό μπροστά σέ ψηλές οικίες, αναζωπυρώθηκε ξανά, μέ τελικό άπολογισμό τρία μεγάλα διαμερίσματα νά καταστραφούν ολοκληρωτικά από τά δεκατέσσερα πού υπήρχαν. Από τά έπτά λιγοστά σπίτια λόγω του ότι ήταν στήν καρδιά τής Ρώμης μόλις τέσσερα έμειναν όρθια καί άθικτα ενώ τά άλλα απέμειναν μισοκαμμένα έρείπια. Ό αριθμός τών νεκρών ήταν μεγάλος, χωρίς νά μπορεί νά τεκμηριωθεί συγκεκριμένος αριθμός. Τέσσερις χιλιάδες απλές κατοικίες καθώς καί έκατόν τριάντα δύο άρχοντικά καταστράφηκαν ολοκληρωτικά. Ή άπόγνωση τών κατοίκων, σέ συνδυασμό μέ τήν πλήρη άδιαφορία του Αυτοκράτορα, σύντομα κίνησε πολλούς σέ ύποψία¹¹. Σύμφωνα μέ τίς πηγές, τή μέρα πού ξέσπασε ή φωτιά ό Αυτοκράτορας βρισκόταν στό Άντιο. Επέστρεψε, μόλις ενημερώθηκε ότι ή φωτιά πλησιάζει τήν προσωρινή κατοικία του. Παρασυρμένος από τήν φρίκη τής καταστροφής, δέν μπήκε στό κόπο νά περισώσει τήν κατοικία του. Στήν σύγχρονη έρευνα ή στάση του έχει αναλυθεί ως στάση παράφρονα καί πυρομανή. Βέβαια, αυτό από πολλούς έχει θεωρηθεί αναληθές, βασιζόμενοι στά γραπτά του σημαντικότερου Ιστορικού τών Ρωμαίων, Τάκιτου (55-120).

¹⁰ Βλ. μία σχετική άγγλική μετάφραση του κλασικού έργου S. Suetonius, *The lives of the twelve Caesars*, Penguin Classics, London.

¹¹ M. J. Gray-Fow (1998), «Why the Christians? Nero and the great fire», *Latomus*, 57 (Fasc. 3), σσ. 595-616.

Ἔτσι, ἀνάμεσα σέ ἄλλους, καί ὁ Τάκιτος ἀμφιταλαντεύεται ἀνάμεσα στήν τυχαία περίσταση ἢ στό ἄν φταίει ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτορας¹². Ἐπίσης ἀναφέρει λεπτομερῶς τά μέτρα πού ἔλαβε ὁ Νέρων γιά νά βοηθήσει τούς κατοίκους τῆς Ρώμης. Μεταγενέστεροι ἱστορικοί, ὅπως ὁ Σουητώνιος, ὁ Δίων Κάσσιος καί ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, μέσῳ τῶν πηγῶν τους, κατηγοροῦν ὡς ὑπεύθυνο τόν Νέρωνα καί κανέναν ἄλλον, ἀναφέροντας ὅτι εἴτε διέταξε νά βάλουν φωτιά, εἴτε ὅτι, μόλις περιορίστηκε, διέταξε νά τήν ἀναξωπυρῶσουν. Στή συνέχεια, οἱ ἱστορικοί καταγράφουν μαρτυρίες πολλῶν κατοίκων πού εἶδαν ἄτομα σέ πολλά μέρη ταυτόχρονα ἀπό τόν στενό κύκλο τοῦ Αὐτοκράτορα νά παριστάνουν τούς μεθυσμένους καί νά βάζουν φωτιές παρουσιάζοντάς το ὡς ἀτύχημα καί ἀποτέλεσμα τῆς ἀπροσεξίας τους. Ἄλλες μαρτυρίες μᾶς δείχνουν ὅτι στρατιῶτες πού στάλθηκαν γιά νά σβήσουν τήν φωτιά ἐμπόδιζαν μέ ἀπειλητική διάθεση κατοίκους στό νά βοηθήσουν στή πυρόσβεση, κάτι πού εἶναι πολύ περίεργο. Ἀκόμη, ὡς περίεργη καταγράφεται καί ἡ στάση τοῦ Νέρωνα μέ τά ἔργα ἀνάπλασης. Περιττά ἔργα, ὅπως δημόσια καί θρησκευτικά κτήρια σέ ρυθμό Ἑλληνικῶν Ναῶν πού λάτρευε ὁ Νέρωνας, καθώς καί τό χτίσιμο νέου πολυτελοῦς παλατιοῦ, τήν στιγμή πού πολλοί κάτοικοι ἔμειναν χωρίς κατοικία.

Εἰκασίες ὑπάρχουν ὡς πρὸς τούς πολιτικούς του ἀντιπάλους. Τό 65 μ.Χ. εἶχε ἀποκαλυφθεῖ μία συνωμοσία ἀπό μέλη τῆς συγκλήτου πού ἦταν ἐνοχλημένοι μέ τήν συμπεριφορὰ τοῦ Αὐτοκράτορα. Ὁ Λακτάντιος, χριστιανός ἱστορικός καί προστατευόμενος τοῦ Αὐτοκράτορα Μέγα Κωνσταντίνου, σέ ἀντίθεση μέ τούς ἄλλους χριστιανούς ἱστορικούς, θεωρεῖ ὅτι ὁ Νέρωνας δέν ἦταν ὑπαίτιος τῆς φωτιᾶς πού στάθηκε ὡς αἰτία γιά τούς διωγμούς τῶν χριστιανῶν.

Ὑπάρχουν πολλές εἰκασίες γιά τήν συμπεριφορὰ τοῦ Νέρωνα. Γιά ἄλλους φαίνεται ὅτι τήν στιγμή πού ἀντίκριζε τήν φωτιά νά καίει τά πάντα στό πέρασμα της, ὁ Νέρωνας ἔπαιζε μουσική χαρούμενος. Ἴσως νά ἤθελε νά προκαλέσει ἓνα τρομακτικό περιστατικό, τό ὁποῖο στή συνέχεια θά σταματοῦσε, ὥστε ἡ φήμη τοῦ ἥρωα νά τόν ἀκολουθεῖ γιά πάντα μέσῳ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν¹³. Γιά πολλούς ἱστορικούς οἱ ὑποθέσεις δέν μποροῦν νά τόν καθιστοῦν ὑπεύθυνο. Ἀντίθετα τόν καθιστοῦν ὑπεύθυνο γιά τήν ραδιουργία του κατά τῶν χριστιανῶν¹⁴. Οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καί Παῦλος ὅμως ὑφίστανται μαρτυρικό τέλος

¹² P. Keresztes (1984), «Nero, the Christians and the Jews in Tacitus and Clement of Rome», *Latomus*, 43(Fasc. 2), σσ. 404-413.

¹³ C. Hülsen (1909), «The burning of Rome under Nero», *American Journal of Archaeology* 13(1), σσ. 45-48.

αὐτὴ τὴν περίοδο. Ὁ ἱστορικός Τάκιτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Αὐτοκράτορας, γιὰ νὰ βγάλει τίς ὑποψίες ἀπὸ πάνω του, κατηγόρησε τοὺς χριστιανούς γιὰ τὴν πυρκαγιά, τοὺς ὁποίους τότε «τοὺς κατασπάραξαν τὰ σκυλιά καὶ πέθαναν» καὶ «τοὺς ἔκαιγαν ῥίχνοντάς τους στὶς φλόγες γιὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς νυχτερινὸς φωτισμός, ὅταν ἔσβηνε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ὁ Νέρων πρόσφερε τοὺς κήπους του γιὰ αὐτὸ τὸ θέαμα» (*Τὰ Χρονικά*, Βιβλίο XV, παρ 44).

Ὁ καταστροφικὸς λοιμὸς τῆς Ρώμης τὸ 65 μ.Χ.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 65 μ.Χ. ἐμφανίστηκε ἓνας ἀκόμη καταστροφικὸς λοιμὸς γιὰ τὴν ἀρχαία Ρώμη, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου ἦταν αὐτοκράτορας ὁ Νέρωνας. Πολλοὶ κάτοικοι θὰ ἀναρωτήθηκαν τί ἄλλο μπορεῖ νὰ συμβεῖ μετὰ τὴν μεγάλη πυρκαγιά τῆς 19ης Ἰουλίου τοῦ 64 μ.Χ. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 65 μ.Χ. συνέβη καὶ ἓνα ἄλλο περιστατικὸ μὲ τὴν γνωστὴ συνωμοσία τοῦ Πείσωνα.

Ἀναφορὲς τοῦ λοιμοῦ ἔχουμε ἀπὸ τὸν Σουητώνιο καί, κυρίως, ἀπὸ τὸν Τάκιτο. Θελλῶδεις ἄνεμοι σάρωσαν τὰ πάντα στὸ πέρασμά τους στὴν περιοχὴ τῆς Καμπανίας ποὺ ἔφτανε ὡς τὰ προάστια τῆς Ρώμης. Τὴν ἴδια στιγμὴ, ἡ Ρώμη πλῆττεται ἀπὸ τὸν λοιμὸ μὲ μεγάλου ἀριθμοῦ θυμάτων ποὺ ἔφτασε, σύμφωνα μὲ τὰ βιβλία τοῦ Ναοῦ τῆς Venus Libitina τοὺς τριάντα χιλιάδες νεκρούς (30.000). Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ δράματος μιᾶς κολασμένης χώρας μὲ διεστραμμένο Αὐτοκράτορα¹⁴. Εἴχαμε τότε τίς ἐκτελέσεις μετὰ τὴν συνωμοσία τοῦ Πείσωνα, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ αὐτοκτονήσει, ἐνῶ ἡ μόνη χάρη τοῦ Νέρωνα πρὸς τοὺς συγκλητικούς ἦταν νὰ τοὺς ἀφήσει νὰ πεθάνουν ἀνοίγοντας τίς φλέβες τους καὶ ὅχι μὲσφ μίας ἐξευτελιστικῆς μπροστά σέ ὅλους ἐκτέλεσης. Ὁ Τάκιτος ἀναφέρει τὰ περιστατικὰ μὲ τὴν σωστὴ χρονολογικὴ σειρά ἐνῶ ὁ Σουητώνιος πρῶτα ἀναφέρει τὴν συνωμοσία τοῦ Πείσωνα καὶ μετὰ τὴν πυρκαγιά, ἡ ὁποία συνέβη πιὸ μπροστά. Ἀκόμη, ὁ Σουητώνιος δὲν ἀναφέρει τίς καταστροφὲς τῶν θελλῶδων ἀνέμων στὴ Καμπανία καὶ θεωρεῖ τυχαία τὰ περιστατικὰ σέ σχέση μὲ τίς ἐνέργειες τοῦ Αὐτοκράτορα. Σέ θεϊκὴ παρέμβαση ἀποδίδει τὸ λοιμὸ καὶ τοὺς ἀνέμους ὁ, κατὰ τὰ ἄλλα ἀντικειμενικός, Τάκιτος, ὁ ὁποῖος στὸ παρελθόν δὲν ἀπέδωσε τὴν καταστροφικὴ πυρκαγιά στὸν

¹⁴ F. W. Clayton (1947), «Tacitus and Nero's Persecution of the Christians», *The Classical Quarterly* 41(3-4), σσ. 81-85.

¹⁵ Λ. Τρομάρας (1988), «Ἡ περιγραφὴ τοῦ λοιμοῦ τοῦ 65 μ. χ. ἀπὸ τὸν Τάκιτο (Ann. XVI 13.1-3)», *Ariadne*, 4, σσ. 234-243.

Νέρωνα. Ὁ Σουητώνιος μᾶς δίνει περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τόν λοιμό (ὅτι ξεκινᾷ φθινόπωρο, ἀριθμὸ νεκρῶν στοὺς 30.000) στὴν ἀρχαία Ρώμη. Τὰ συμπτώματα τῆς νόσου τα πληροφοροῦμαστε μέ λεπτομέρεια ἀπὸ τόν ἱατρό Ἀρεταῖο. Πρόκειται γιὰ χολέρα μέ ἀφάνταστους πόνους, σπασμούς καὶ τάση γιὰ ἔμετο πού προκαλεῖ πνιγμό. Φαίνεται ὅτι ὁ Τάκιτος ἐπιτίθεται στὸν Νέρωνα καὶ ἀναφέρει ὅτι οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἵππεις πέθαιναν ὅπως οἱ ἀπλοὶ πολῖτες καί, ἂν καὶ τοὺς θρηνοῦσαν λιγότερο ἀπὸ τοὺς πολῖτες, μέ τόν κοινὸ τους θάνατο ἦταν σάν νά γλύτωναν ἀπὸ τὴν ἀναλγησία τοῦ Αὐτοκράτορα Νέρωνα.

Βιβλιογραφία

- Clayton F. W. (1947), «Tacitus and Nero's Persecution of the Christians», *The Classical Quarterly*, 41(3-4), σσ. 81-85.
- De Ste G. E. M. (1964), «Why Were the Early Christians Persecuted?--A Rejoinder», *Past and Present*, σσ. 28-33.
- Fraser A., *Warrior queens*. Hachette UK 2011.
- Gray-Fow, M. J. (1998), «Why the Christians? Nero and the great fire», *Latomus*, 57 (Fasc. 3), σσ. 595-616.
- Hülse C. (1909), «The burning of Rome under Nero», *American Journal of Archaeology*, 13(1), σσ. 45-48.
- Καραβιδόπουλος Ἰ., *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*. Ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010.
- Keresztes P. (1984), «Nero, the Christians and the Jews in Tacitus and Clement of Rome», *Latomus*, 43 (Fasc. 2), σσ. 404-413.
- Malherbe A. J. (2004), *Paraenesis in the Epistle to Titus. Early Christian paranesis in context*, σσ. 297-317.
- Mikalachki J., *The legacy of Boadicea: gender and nation in early Modern England*, Routledge 2014.
- Suetonius S., *The lives of the twelve Caesars*, Penguin Classics, London.
- Τρομάρας Λ. (1988), «Ἡ περιγραφὴ τοῦ λοιμοῦ τοῦ 65 μ. χ. ἀπὸ τόν Τάκιτο (Ann. XVI 13.1-3)», *Ariadne*, 4, σσ. 234-243.
- Votaw C. W. (1896), «The Epistles of Paul to Timothy and Titus», *The Biblical World*, 7(2), σσ. 130-138.
- Χρήστου Π. Κ. (1955), «Ἱστορικά στοιχεῖα περὶ Κρίτης ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου», *Κρητικά Χρονικά*, 4(2), σσ. 281-293.